

12 1955 di 5 (niet af 1)

Het Experiment

MAANDELIJKSE UITGAVE VAN DE
HUMANISTISCHE JONGEREN GEMEENSCHAP

Vijfde jaargang, nummer 2.

Februari 1955

Redactie-secretaris: H. Mozes, Willaertstraat 12³, Amsterdam Zuid I.
Leven: H. Gijsbers, Ong B.Y., H. Schippers.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3828 8803

het experiment in de poëzie

De laatste jaren is de term experimentele poëzie in de westerse literatuurbeschouwing gemeengoed geworden als product van een nieuwe kunstopvatting, als vormgeving van een moderne denkwereld, als uiting van een "modern levensgevoel" van vooral na-oorlogse dichters. De nieuwe dichtergeneratie in ons land heeft in zijn werk het experiment de vrije teugel gegeven: talrijk zijn de bundels van de hand van moderne dichters, talrijk zijn de variaties van de inhoud.

Voor een goed begrip van het experimentalisme kan het van nut zijn de jongste dichtergeneratie, die zich experimenteel noemt, alsook hun poëzie, die bij de beschouwing onze leidraad is, binnen de ruimte van de bestaande literaturopvattingen, in het licht van de zich ontwikkelende maatschappelijke veranderingen te zien.

De dichter kan men beschouwen als intermedium tussen het onzegbare en de uitdrukking, tussen innerlijk leven en woordvorm, tussen emotie en expressie. Zijn poetisch woord is de woordgeworden waarneming door middel van zijn "zesde zintuig". De dichter is middelaar tussen wat hij voelt, vermoedt, ervaart, en het woord, dat hem "ontvloeit". Poëzie is kunst, omdat het uitdrukking geeft aan het diepste zieleleven.

Oorspronkelijk was de poëtische uitdrukking, die wij vers noemen, onverbrekkelijk verbonden aan een heffingsdalingsschema, het metrum, zonder rijm, (klassieke

vers), later werd het rijm attribueert van het vers, waarbinnen zich als regelmatige afwisseling van heffingen en dalingen het ritme beweegt. De grootheden maat, rijm en ritme zijn de uiterlijke kenmerken van de zogenaamde traditionele poëzie. Het middelnederlandse vers heeft een aantal heffingen of accenttoppen en daartussen een onbeperkt aantal dalingslettergrepen. De Renaissance bracht de klassieke metra en versvormen weer "en vogue" (sonnet). Deze traditie zette zich tot het eind van de negentiende eeuw voort, totdat met name in het Nederlandse taalgebied zich omstreeks 1880 een vernieuwing openbaarde, die wij de "Beweging van '80" noemen (Kloos, Verwey). De vrije hantering van het vers, de afkeuring van de conventie en de retoriek der negentiende-eeuwers en de zuiverheid van de beeldspraak waren de kenmerken van deze beweging van dichters. De generatie der "veertigjarigen" tenslotte (Marsman, Slauerhoff, ter Braak, du Perron) blies met expressionisme, surrealisme en vitalisme in proza en poëzie de Nederlandse literatuur nieuw leven in. Tijdens de bezettingsjaren is weinig van belang gepubliceerd. Een nieuwe richting kon zich ook moeilijk ontwikkelen.

Van oudheid tot heden zien wij de poëzie een baan doorlopen, zichzelf steeds vernieuwend, onvermoeid verder gaand hoogtepunten te bereiken en weer afdalen, terugvallend op oude normen, pogend het zijnsmysterie van de kosmos te doorvoelen en doordenken.

Een ander aspect van de poëzie is de verhouding tussen de vorm en de inhoud. De vorm is het gietsel, de inhoud de wezenlijkheid van het gedicht. Volgens de Tachtigers moesten deze een onlosmakelijke eenheid vormen; "vorm en inhoud zijn één". De opvattingen over de verhouding vorm-inhoud zijn weerspiegeld in de vormgeving van de poëzie van '80.

Het experimentalisme, dat ons in de bundels na 1945 tegemoet treedt heeft, zogoed als de moderne schilderen beeldhouwkunst (Picasso, Zadkine) alle traditionele jukken afgeworpen. Vormloosheid, rijmloosheid zijn veelal de uiterlijke, zinloos- en inhoudsloosheid vaak de innerlijke kenmerken der nieuwe poëzie, waarin alleen het ritme nog aan de "oude poëzie herinnert.

"De experimentel dichter", zegt Paul Rodenko in zijn inleiding op de bloemlezing uit de poëzie der avant-garde "Nieuwe griffels, schone leien" (Daamen/de Sikkel), "tracht, zonder uit te gaan van een vooropgestelde wereldbeschouwing, zich aan de feiten van de taal een poëtische waarheid te vormen". Met andere woorden: de experimentele dichter beoefent het experiment in zijn dichtkunst niet "pour l'expérience" zoals het l'art pour l'art der Tachtigers, maar louter als een onbevooroordeelde, proefondervindelijke wijze van doorgronding der wereld. Al dichtende worden de poëtische normen in het gedicht zelf gecreëerd.

De bevrijding van de poëzie uit de poëtische ivoren toren wordt door Rodenko tot de mérite van de dichters van (19)50 gerekend, die een einde maakt aan het "absolutistische dictaat van de Muze". Het geluid "weg met de traditie" is niet nieuw meer. Bovendien hebben de geestelijke vrijwording uit dogmatiek en traditie der Middeleeuwen, de revoluties op geestelijk en materieel gebied (industrialisatie, mechanisering), de militaire ontwortelingen van eerste en tweede wereldoorlog een dergelijk chaotisch disharmonieel veroorzaakt, dat een ongeordende denk- en gevoelswereld niet verwonderlijk meer is, een chaotische vormgeving in de kunst zeer begrijpelijk.

Welnu, de Muze als inspirerende bron van poëzie wordt onttroond, de dichter zet zichzelf als producent, als enig medium de kroon op het hoofd, de poëtische revolutie is een feit. De dichterlijke regels stelt hij nu zelf. Met het voorgeslacht heeft hij weinig of niets meer te maken. De gevolgen zijn inderdaad revolutionair: het woord als poëtisch element wordt uit het gedicht geheel gerukt, en dien ten gevolge het beeld verabsoluteerd. Paul Rodenko noemt deze algehele losmaking de democratisering van de poëzie. Het symbolisme is door de beperktheid van de potentie der poëtische élitewoorden te gronde gegaan. Het woord, en daarmee het beeld, is verzelfstandigd, en vervult losgemaakt uit de logische zinsconstructie een zelfstandige functie in het "versverband". De dichterlijke vrijheid kent geen grenzen meer: ieder begrip kan nu overdrachtelijk voor ieder ander beeld of begrip staan, de waarnemingsgebieden der zintuigen kunnen verwisseld

worden (synaesthesie): "blauwe sinfonie, rood geluid". De poëzie krijgt door dit verwisselbaarheidsprincipe een dimensie van zintuiglijke diepte: de sensatie, de gewaarwording wordt tot op de grond toe geïntegreerd en geanalyseerd.

Naast de revolutionnaire verzelfstandiging van het woord-beeld, staat de verabsolutering van losse klanken als associatief expressiemiddel. Dit procédé is omstreeks de dertiger jaren al door Jan Engelman "proefondervindelijk toegepast" in zijn cantilenen, waarin de klanken een eigen-aardige, voor de klankwaarde onontbeerlijke functie hebben, zoals in "Vera Janacopoulos":

Ambrosia, wat vloeit mij aan?
uw schedelveld is koeler maan
en alle appels blozen

Zo hebben de verabsoluteringen van woord en klank het poëtisch waardensysteem grondig gewijzigd. In zekere zin is de objectiviteit voor de subjectiviteit geweken. Het logische gevolg van het experiment is de subjectieve interpretatie: ieder, die een experimenteel gedicht leest kan dit op zijn eigen wijze naar de voor hem geldende waarde aanvaarden.

De bandeloosheid in vorm, in beeld, in inhoud kan men als cultuurproduct niet veroordelen, zonder de eigen generatie hiermede een j'accuse toe te roepen.

Rodenko stelt de nieuwe dichtergeneratie van '50 voor als dé pioniers 'in poeticis', als degenen, die bewust op de drempel van een nieuwe tijd staan en de nieuwe vormenwereld creatief trachten te doordringen. Het breken met de traditie is een ereteken en een symbool, kenmerkend voor de avant-gardisten. Het symbolisme en het vitalisme zijn dood, het experimentalisme triomfeert. Het bezwaar tegen Rodenko's overigens scherpzinnige analyse van het avant-gardisme is, dat hij bij het doortrekken van de lijn Gorter-Lucebert, Gezelle-Hugo Claus, alles en iedereen in zijn experimentele schuitje laadt, waarin zelfs Marsman moet, of hij het nu gewild heeft of niet. Een in dezelfde richting wijzende activiteit bezielt ook Simon Vinkenoog in zijn inleiding op "Atonaal" (Stols), bleomlezing uit experimentele poëzie, waarin het experimentalisme als een uitvloeisel gezien wordt van de opvatting

van de zinloosheid van het leven: "Wij leven in het niets en teren op een culturele erfenis, die reeds lang óp en verdeeld is, wij leven in de chaos".

Een omgekeerde zienswijze van de revolutionnaire ontwikkeling van het experimentalisme is de evolutionnaire op het arbeidsveld van de traditie: de experimentele dichtkunst maakt gebruik van de verworvenheden van voorgaande dichtergeneraties en giet deze in eigen vormen.

Het experimentalisme is te aanvaarden als cultuuruiting in een nieuwe tijd, verwant met de existentialistische opvatting van de absurditeit van het leven. De arrogantie echter, waarmede Vinkenoog zijn eigen generatie op bohémien-achtige wijze op de voorgrond stelt is op zijn minst choquant. Het schelden op het provincialisme, de burgerlijkheid, de traditie en de conventie in de poëzie is nog steeds een onaantrekkelijke vorm om de eigen inzichten negatief te markeren. Marsman wordt door Vinkenoog geëgradeerd tot de dichter, die alleen maar op het Duitse expressionisme georiënteerd was, du Perron krijgt eveneens een literaire veeg uit de experimentele pan. Hij gaat verder en legt twintig eeuwen beschaving op het hakblok: "De wetenschap schijnt te falen, de religie brengt geen openbaring meer. De dichters van nu brengen verslag uit van hun tijd. Voor Holland scheppen zij een nieuwe, minder regionale letterkunde.

De vernieuwing in de poëzie zal zijn historische waardering van de generaties "après nous" krijgen. Momenteel kunnen wij slechts kennis nemen van datgene, wat onze tijdgenoten ons in poëtische vorm mededelen en ons hierover een kritisch oordeel aanmeten. Er is een mogelijkheid, dat "het nieuwe levensgevoel" van de moderne dichters ons een nieuw poëtisch diepte-inzicht verschaft, de mogelijkheid, dat de generatie van '50 op een doodlopend spoor is, is even groot. Een "non cede", naast een "credo", doch niet "quia absurdum" zij hierbij het lichtspoor.

FRIES DE VRIES.

Noot van de redactie:

Door plaatsgebrek moest de aan dit artikel toegevoegde literatuuropgave vervallen.

Het CHATTHA SANGAYANA
(slot)

Sinds de door de Boeddha gepredikte leringen, nu ongeveer 23 eeuwen geleden, is er, zowel in de omgeving als in het Boeddhisme zelf, veel veranderd. Hij heeft zijn predikingen, die voor een deel hervormingen waren van het veel oudere Brahmanisme, achtergelaten. Zij zijn vertaald en met de winden van de moesson naar vele streken van Azië gewaaid. Over het Himalaya-gebergte naar Tibet, China, Mongolië en Japan. De in die streken levende volksgodsdiensten hebben er ieder hun eigen stempel op gedrukt. In India ging het Boeddhisme teloor, behalve in het zuidelijk deel, waar nog grote groepen Boeddhisten zijn.

Sterk en misschien het minst vervormd bleef het leven in Achter-Indië. Toch werden ook hier wijzigingen aangebracht. Een van de typische veranderingen is wel de opvatting omtrent de reïncarnatie. De Boeddha leert namelijk, dat de mens uit vele eigenschappen bestaat en dat deze uiteenvallen bij zijn dood. Alleen het product, het zedelijk leven blijft in stand en is oorzaak van nieuw zedelijk leven. Hierdoor is niemand identiek aan een reeds overleden persoon. Het Birmese Boeddhisme echter leert dat de mens al naar gelang de goede en kwade hoedanigheden zijn vorige leven bestaan, zijn positie krijgt in het huidige leven. Deze reïncarnaties geven hem 31 maal de gelegenheid om in de gelukzaligheid of in een toestand van vagevuur te komen. Deze gedachtengang is ontleend aan het veel ouder Indiase Brahmanisme en past niet in de zuivere leer van de Boeddha. Zonder verder in te gaan op de leer van Boeddha kunnen we hier constateren dat er veel overeenkomsten te vinden zijn tussen deze oude leer en het moderne westerse denken van universalisten en existentialisten.

Het huidige concilië is bijeengekomen om eenheid te scheppen in de veelheid van geschriften die aan de Boeddha worden toegeschreven en de vele uiteenlopende interpretaties met elkaar in overeenstemming te brengen. Maar zowel door de organisatoren als door de buitenstaanders wordt dit Zesde Groot Boeddhistische Concilie gezien als een plaatsbepaling tegenover de mensonterende wijze waar-

op materialistische theoriën tegen elkaar worden uitgevochten. Hierbij houden zij voor ogen dat in de geest van de Boeddha levende mensen alleen zichzelf en door zichzelf kunnen verlossen, d.w.z. zich verheffen boven het gebeuren van alle dag door de bezinning van datzelfde gebeuren van alle dag.

Een waarlijk humanistisch ideaal!

Indien iemand in de strijd 1000
maal 1000 man overwint en een
ander overwint zichzelf, dan is
deze de grootste overwinnaar.
- Boeddha.

MACHIEL W. VERDUYN.

--o-o-o-o-o-o-o-o--

Rectificatie:

In Jacob Hirsch's artikel KERSTMIS-ZEER ABSTRACT (Jan. nummer) is op bladz. 5 een woord weggevallen. De laatste regel van de eerste alinea dient als volgt gelezen te worden: "Ieder zal voor zichzelf de levensvormen kunnen vinden die bij zijn persoonlijkheid en onze tijd passen, indachtig het feit dat de waarheid nu en op de plaats waar ik mij bevind reeds aanwezig is en dat ik om haar te kennen generlei middelaarschap van node heb.

--o-o-o-o-o-o-o-o--

Ten afscheid.....

Dit is het laatste nummer dat de huidige redactie van DE LIBERTIJD verzorgt. Op de Algemene Vergadering van 5 en 6 Maart zal een nieuwe "ploeg" gekozen worden, die er, naar wij werkelijk hartgrondig hopen, in zal slagen het blad weer maandelijks op tijd (!) klaar te hebben met een aantrekkelijke inhoud. Over deze laatste hebben wij verleden jaar weinig critiek gehoord; ons gevecht met de tijd is, helaas, zo langzamerhand spreekwoordelijk geworden. Wij wensen onze opvolgers van harte succes en de LIBERTIJD alle goeds.

Als blijk van waardering voor het maandelijks tekenen van de kcp en het verzorgen van illustraties staan wij in dit laatste nummer een gehele pagina aan tekenaar BEN HEYTZE (sedert 1 Januari van de firma BEN HEYTZE) af. Hij heeft hem verdiend!

REDACTIE.

VORSTURIE KAMPSCENES

